

venni. Például azoknak, akikre az utószó utal: „a más-más keresztnevek megjelenése a névtanul foglalkozók számára jelenthet fontos forrásanyagot.”

MÉSZÁROS ISTVÁN

Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratok térképeken. Szerk.: NÉMA Sándor. Győr, 2003. Győr-Moson-Sopron megye Levéltára, 284 szöve. és térk.

Különleges szellemi tér- és időutazást is lehetségessé tevő kiadvánnyal gyarapodott a magyar helytörténeti irodalom. Az itt bemutatott, – harántalakú, kézbeillő s ezért praktikus –, igényes kialakítású, szemre szép kötet képanyagának közrebocsátásában is igényes. Segítségével történelmi múltunk egy újabb szelete vált az érdeklődők számára kutathatóvá, s vélhetőleg további lendületet adhat a helytörténeti-honismereti tevékenységnek, munkára sarkallja a lakálpatriótát, egyént vagy közösséget.

Óriási erénye a kötetnek, hogy egy terület térképanyagát elsődleges forrásként s nem segédanyagként helyezi el a történeti kutatásban. E méltatlanul elhanyagolt anyagcsoporthoz ugyanis a könyvészeti és levéltári forrás mellett legtöbb esetben még ma is kellemes, színes illusztrációs anyagként, mellékletként kap helyet a történelmi különböző szakágainak művelői körében.

A könyvet Ivanics Ferenc megyei közgyűlési alelnök „Köszöntő”-je vezeti be, ezt a szerkesztők által írt „Lectori salutem!” követi. Ebben megjelölik az elérendő célt (sajátos forrásközlés), körvonalazzák a leendő olvasói-felhasználói kört, valamint ismertetik a könyv felépítését. Eszerint a kötet három nagy részre tagolódik. Az első nagy egységet a tanulmányok jelentik; ezt követik a térképleírások tömbje, majd végül maguk a térképek. Mi is kövessük áttekintésünk e sorrendet.

E kiadvány első tanulmánya az ismeretterjesztéssel, földrajztudománnyal évtizedek sokasága óta elhivatottan foglalkozó Göcsei Imre tanár úr tollából származik, s „A térkép, mint

tudományos forrás” címet viseli. A helyi történelem hivatott kutatója, doyenje különösen nagy fába vágta fejszéjét, amikor e különleges történeti forrás szóra bírhatóságát kívánta elemezni, méghozzá egy szűkre szabott tanulmány keretében. Ennek keretein belül ugyanis szinte lehetetlen az egyetemes, illetve magyar térképtörténeti ismeretek igényes, mindenre kiterjedő összefoglalása. Így nem csoda, ha színopszisa meglehetősen elnagyoltta sikeredett. Sajnálatos, hogy az áttekintésben kisebb-nagyobb, bosszantó pontatlanságok észlelhetők, amelyek kiküszöbölése igen sokat javított volna az írás színvonalán. Jó volna például tudni, hogy melyik az a Sevillai Izidor által rajzolt térkép, amely az akkor ismert világot „gömbön ábrázolta”? Valószínűleg a felhasználó, ma már elavult és meghaladott álláspontot képviselő szakirodalom régies írásmódjának, felfogásának tudható be, hogy a szerző következetesen „Epstorfi” világtérképről beszél, holott Ebstorfi volna a ma használatos megnevezés. Hasonlóan Magyarország első nyomtatott térképét „egy bizonyos Lázár” – és nem „Lázár deák” – alkotta, s művét nem Tansletter György metszette fába. A névalak írása sem szerencsés: a német Georg Tanstetter egyébként pedig az eredeti lázári kézirat nyomdai előkészítésében vett részt, nem volt fametsző. Hevenes Gábor *Parvus Atlas Hungariae* (és nem *Atlas parvus Hungarie*) című műve sem térképgyűjtemény, hanem Magyarország térképeinek szelvényekre osztott atlasza. – A sommás fogalmazás is félrevezető lehet: Abu A'bdallah Muhammad al-Idrisi marokkói herceg volt, aki világtérképet alkotott 1154-ben, amelyen – hasonlóan más világtérképekhez – a középkori Magyarország is helyet kapott, de nem központi szereplőként. – A nyomda ördöge talán az oka annak, hogy Gerard Mercator híres atlasza 1695-ben látta meg volna a napvilágot, nem pedig – helyesen – 1595-ben. – Apró melléfo-gásnak kell tekintenünk azt az állítást, hogy Görög Demeter jeles munkája az első hazánkban kiadott atlasz lenne, mivel a szóban forgó mű Bécsben jelent meg. S végül nem az 1777-ben kiadott oktatási törvény, a *Ratio Educationis* iskolai térképigénye hívta életre Lipszky János,

Aszalay József, Schedius Lajos Magyarország-falítérképeit sem.

A második tanulmány a nyelvtörténész Unti Mária „A térkép, mint forrás a földrajzi névkutatásban” címet viseli. A szerző a földrajzi nevek elemzésére szakosodott, ezen belül is előszeretettel foglalkozik szűkebb pártiája helynévanyagával. E tanulmányában négy település: Günyű, Gyórszentiván, Bönyréralap és Szap példáján keresztül villantja fel azt a sokszínű világot, amely egy-egy földrajzi névadás mögött megbújhat. A megnevezések időbeli változásai bepillantást engednek abba a szokásrendszerbe, ahogy egy-egy település lakói megpróbálták lakóhelyük részeit egyedi azonosító nevekkel ellátni. Voltak olyan földrajzi nevek, amelyek hosszú időn át időtállóknak bizonyultak, míg mások változékonyabbnak bizonyultak. A laikus számára mindenképpen megkapó e megnevezések ízesége: Harcsa-szántás, Vidocsa, Koldus-telek (dülönevek). Mint erről a szerző maga is vall, nem törekedett még e keresztmetszetben sem teljességre: a továbbiakban mindenképp érdemes lenne az ígért történeti–művelődéstörténeti szempontú vizsgálat eredményeinek közreadása is.

A harmadik tanulmány az ismert etnográfus-muzeológus, Filep Antal a „Térképek vallomása Győr megye néprajzáról, tájtörténetéről és környezeti kultúrájáról” közreadott írása. Igen élvezetes és izgalmas olvasmány mindazok számára, akik nemcsak a néprajz, hanem egy nálunk csak az utóbbi évtizedben polgárjogot nyert kutatási módszer, a történeti ökológia segítségével kívánják megérteni, milyen népi tudásanyag ment veszendőbe napjainkra. Ezek a nemzedékről nemzedékre továbbadott ismeretek szolgáltak alapul ahhoz, hogy az ember ne a természet ellenében, hanem az általa felkínált lehetőségek szerint éljen. A szerző járasonként részletezve veszi sorra a településeket, azok történetét is áttekintve szinte érintésközelbe hozza azt a mára már eltűnt világot, amely az ott élőkől ugyan rengeteg fizikai munkát kívánt meg, de annak ellenében gazdagon meg is ajándékozta őket. A történelem viharai – éppen úgy, mint a természet esetenként kiszámíthatatlan szeszélye – több ízben ellehe-

tetlenítették az emberi életet Magyarország e térségében is. Igaz, utóbb például az árvizek nyomában gazdag termőtalaj maradt vissza, „kárpót-lásul” az elszenvedett veszteségeikért. Az érdekes, szellemiekben és gyakorlatban egyaránt használható tanulmányt olvasva legfeljebb az teszi a témában kevésbé járatos olvasó számára nehezzé a továbblépést, hogy az irodalomjegyzékben szereplő művek és a tanulmány egyes megállapításai közötti kapcsolat nem igazán fedhető fel.

A negyedik tanulmányt a kötet szerkesztője, helytörténész-levéltáros Néma Sándor készítette „Vázlat Győr vármegye településhálózatának átalakulásáról 1516 és 1720 között” címmel. Írása segítségével feltáruktunk az a hatalmas változás, amelyet épített és természeti környezetében maga az ember idézett elő. Győr és környéke hadászati jelentőségét – úgy vélem – e helyütt nem kell bemutatni. A kora újkorban a különböző hadjáratok elszenvedői és kárvalottjai gyakran csak „futás”-sal, azaz lakóhelyük elhagyásával menthették életüket. Utóbb az elmaradt adó, a pénzbevételek hiánya gyakran rádöbbenette az egykori hódítókat, hogy a terület megszerzése és megtartása ugyan nagyon fontos, de ha nincs, aki fizessen, akkor a nyereség már közel sem olyan nagy. Az elnéptelenedett terület benépesítése, az elfutottak visszacsábítása, vagy más területekről származók letelepítése viszont csak különböző kedvezményekkel volt lehetséges. Az újonnan érkezettek nem rendelkeztek helyi termelési tapasztalatokkal, megélhetésük érdekében saját kárukon kellett alkalmazkodást tanulniuk a kistérség kínálta természeti–gazdasági környezethez. Ám a türelmi idő lejártával adófizetőkké váltak, s ez sem ment zökkenőmentesen. – A szerző statisztikai adatokra alapozva járasonként mutatja be azt a népességmozgást, amely a hódoltság időszakával vette kezdetét. A tanulmány végén található statisztikai táblázat jó és hasznos kiegészítője a más részeiben is alapos és részletes munkának. Külön hangsúlyozni kívánom, hogy a szerkesztés nehéz munkája mellett az adott kötetbe még tanulmányt is írni mindenképpen elismerésre méltó tett.

Az ötödik tanulmány egy fiatal kutató szakdolgozatának részlete: Nemeséri Lilla „Hajómalmok a Tó-Sziget-Csilizközi járásban a XVII–XIX. században”. A témaválasztás igen szerencsés, a feldolgozás módja nemkülönben. A kötetben a történeti tanulmányoknál megszokott, klasszikus lábjegyzet-apparátussal csak ezen írás keretében találkozhatunk. – Hazánk vizeiről, az ott folytatott vagy ahhoz kapcsolódó mesterségekről és tevékenységekről sajnálatosan kevés ismerettel bír a laikus olvasóközönség. Így van ez a hajómalmok esetében is. A technikátörténet és etnográfia megközelítési módszereit egyaránt alkalmazó írás épp ezért kitér a malomtípusokra, a hajómalmok szerkezetére, sőt a céhrendszerre is. Ahogy a történelmi Magyarország más területein, a Tiszán és mellékfolyóin, vagy épp a Száván vagy a Dráva vidékén, a vizsgált térségben is komoly ellentétek feszültek, illetve léteztek a hajómalmok tulajdonosai, a folyón hajózni kívánók és az árvizektől szenvedő földművesek érdekcsoportjai között. A téma érdekes, ipartörténeti ínyencségekkel gazdagon fűszerezett feldolgozása egyszerre üdítő olvasmány és gondosan adatolt tudományos munka.

A hatodik tanulmány szintén egy pályakezdő, Tanai Péter alkotása, amely a megye egyetlen településének: „Nyalka térképeinek leírása”-ra összpontosít. A szerző a különböző korban keletkezett, e településre vonatkozó kartográfiai alkotásokat és légifotókat egymásra vetítve és vizsgálva kívánt új eredményre jutni. Ahogy tanulmányának alcímében is fogalmaz, az csupán „Kísérlet: különböző léptékű, tájolású, lelőhelyű és jellegű térképdokumentumok egybevetésére”. Sajnos kísérlete eredményeiről a szerző csak igen szűkszavú és általánosító összefoglalást adott.

A kötet második, egyben legterjedelmesebb része (109–287. oldal) „Győr város és megye térképeinek leírása”. A leírásokat egy 14 fős teamnek köszönhetjük, amelynek tagjai közt – bizonyára nem véletlenül – a tanulmányok szerzői közül is jó néhányan szerepelnek. A feldolgozó csoport – már amennyire ez a könyv alapján követhető – az interdiszciplinaritás je-

gyében a minél több oldalú megközelítést tűzte ki célul. A térképek leírása egyaránt magán viseli ennek előnyeit és árnyoldalait. A 36, kétféle fontossági kategóriába sorolt szempont egy-egy számkódot kapott. Nyilvánvalóan a sokszor kárhozottat terjedelmi korlátok, minden tudományos kutató ősi ellensége szorította rá a szerkesztőket arra, hogy az egyes térképek leírásánál csak ezeket a számkódokat tüntessék fel. Értelemszerűen könnyebbséget jelentett ez az adatbevitelnél is. Mindemellert érdemes lett volna a közgyűjteményi alapadatokat – amelyek a feldolgozó levéltáros, illetve az őket őrző intézet vagy egy másik (köz)gyűjtemény számára fontosak: például a mű állapota, anyaga, eredeti jelzete, jelzete – világosan különválasztani a felhasználót (is) érdeklő adatoktól: mint a méretarány, tartalom, egyéb megjegyzések. Így, bár az egyes térképek leírásai igen terjedelmesek, az adatok felvételének sorrendje a felhasználó szemszögéből nézve nem igazán tekinthető gyakorlatiasnak: újra és újra vissza kell lapozni az adatok értelmezése érdekében. – A térképi adatok kiértékelése szempontjából a méretarány megadása alig szorítkozik többre, mint ami a térképen van, például „1 hüvelyk 100 öl”; ezt mindenképpen érdemes lett volna kiegészíteni úgy, hogy a térképen mért adat a valóságban minek felel meg. Eszerint, ha a térképen 1 hüvelyk = 100 öllel, akkor annak méretaránya 1:7 200.

Igen szerencsés és a kötet gondos összeállítását dicséri, hogy a könyvhöz készült a településekről helynévmutató. Mégis, ha a felhasználói kör a lokálpatriótákra, helytörténészekre is kiterjed (és ők minden bizonnyal örömmel fogják forgatni a kötetet!) jó lett volna a mutatót az összes, a térképleírásban szereplő földrajzi névre (dűlők, határnevek, stb.) is kiterjeszteni, ezért a – tudom, nem kis fáradságot igénylő – segédletért igen hálás lett volna az olvasó-kutató.

A harmadik részben magukkal a térképekkel ismerkedhetünk meg. A fotók minősége igen jó, a kötet méretének köszönhetően legtöbbjük kitűnően olvasható, értelmezhető. Összességében elmondhatjuk, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a megyei önkormányzat, valamint

a további hét szponzor által támogatott kiadványra jellemző az igényes, reprezentatív kivitelezés, a tartalom nem szenvedett pénzsűke miatt csorbát.

Nem feledkezhetünk el a példaértékű közgyűjteményi együttműködés felemlegetéséről sem, amely a kötet létrehozását jellemzi. A Győri Egyházmegyei Levéltár, a Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára és Könyvtára, a Xántus János Múzeum Könyvtára, a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár anyaga és munkatársai szerepelnek, illetve lelkesen közreműködtek a kiadvány elkészítésében. Az sem véletlen, hogy a kötet Gecsényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója hathatós támogatását és szaktanácsadását élvezte.

A kötet borítóján fülszövegben a tanulmányok szerzőinek életpályájáról, szakmai tevékenységéről nyerhetünk információkat. Ez – úgy vélem – a kutatókat szintén segítheti a kapcsolat-teremtésben, konzultációban.

A recenzens a műben talált hibák, apró szerkesztésműhibák dacára – e mű jövőendő használati, olvasói nevében is – egyértelműen elismeréssel és köszönettel tartozik mindazoknak, akik e kiadvány létrejöttét bármilyen formában segítették. A magyar helytörténeti irodalom egy újabb fontos művel gyarapodott, ezzel egyben követendő példát adva más megyék számára, ahol a levéltárak – jól tudjuk – hasonló kincsek őrizői. – A térkép és az egyéb térképészeti ábrázolási formák (földgömb, domborzati modell, perspektivikus tömbszelvény stb.), mint a környezeti realitás specifikus modelljei nagy hűséggel képeznek le bizonyos térbeli szerkezeteket és kapcsolatokat, meghatározó szerepet töltenek be mind a gyakorlati élet ezernyi területén, mind a tudományos megismerési folyamatában. Ugyanakkor a térképek különleges, értő szemmel könnyen szóra bírható források, hasznukat, értéküket a történeti, néprajzi, statisztikai kutatásokban sem győzzük eléggé hangsúlyozni.

PLIHÁL KATALIN

Зельдхейн-Деак, Жужанна: Роль немецкого посредничества в венгерской рецепции русской литературы (XIX век) [A német közvetítés szerepe az orosz irodalom magyar recepciójában]. Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik. Hrsg. Von P. THIERGEN. Band 46. München, 2004. Verlag Otto Sagner, 130 l.

A Bambergi Egyetem szlavisztikai tanszékének professzora, Peter Thiergen 1980 óta adja ki jeles szlavisták dolgozatait a „Vorträge und Abhandlungen zur Slavistik” sorozatban. A szerzők közt szerepelnek német, orosz, cseh, lengyel, magyar, finn, szlovén és amerikai kutatók, s a kötetek tartalma is nagyon változatos. Irodalomtörténeti, irodalomelméleti, bibliográfiai, recepciótörténeti és nyelvészeti munkák követik egymást, van, amikor egy évben három kötet is megjelenik. A sorozatban két szerző képviseli a magyarországi szlavisztikát: Lőkös István az 1999-ben megjelent 36. kötetben (*Erlebnisse und Rezeption. Krležas Kerempuh-Balladen aus ungarischer Sicht*), D. Zöldhelyi Zsuzsa pedig a legutóbbi, azaz a 46. kötetben, magyar–orosz–német recepciótörténeti kérdések elemzésével.

A könyv az orosz irodalom 19. századi magyar befogadásának korszakait, s a német (ritkább esetben francia) közvetítés hatását mutatja be, igen alapos filológiai argumentációval, több évtizedes kutatási eredményekre támaszkodva. Maga a téma azért érdekes, mert a magyar irodalom a korábbi századok öröksége szerint mindig elsősorban Nyugatra tekintett, a nyugati hatások dominanciája volt a jellemző. A 19. században ez az egyirányúság változik, most már Kelet is érdekessé válik, de főként az orosz irodalom. Viszont az orosz irodalom – különös, de a magyar kultúra múltjából mégis érthető módon – először Nyugatról érkezik el hozzánk, vagyis kicsit Nyugat tükrében látjuk Keletet. Zöldhelyi Zsuzsa recepciótörténeti kutatásaiból összeállítható a kép, miként hatott a 19. századi magyar szellemi életre azoknak a német fordítóknak, kritikusoknak a tevékenysége, akik az orosz iro-